

ՄԻ ՕՐ ¹⁾

III

Եւ, ինչպէս ասացի, պատրաստուելու համար էի փախել օտարութիւն: Իմ սկեռեալ դադափարն էր՝ պատրաստուել, որքան կարելի է աւելի պիտանի զէնքերով զինուել, անվեհերութիւն և կամքի ոյժ մշակել, հաստատուն ոյժեր հաւաքել ապագայ կռուի մէջ յաղթանակով դուրս գալու համար:

Առհասարակ ամեն մի ուսանող ուսանողական նստարանի վրայ գոնէ մի բանով ոգևորուած է լինում: Սա արդէն մի տեսակ սովորութիւն է դարձել—անիղէալ ուսանող չկայ: Ամենքը խօսում-ասում են իղէալների անունից, երդում են նրանով, ճառում անվերջ ոգևորութեան տենդով համակուած: Թողնում եմ մի կողմ այն հարցը, թէ քանիսն են այդ բարձրագոյ իղէալներին՝ գոնէ սակաւ ժամանակ հաւատարիմ մնում, քանիսն են իրենց երդումները կեանքի մէջ կատարում, և բոլորովին մոռանում են նրանց, ուլքեր կեանքի խլացնող ժխոր ներկայացնող հրապարակում ոսկի հորթին ծախում են և՛ խիղճ, և՛ իղէալ: Թողնում եմ այդ հանգամանքը, իրողութիւնն այն է, որ չկայ անիղէալ ուսանող:

Ես, հայրական տանից փախած թշուառս, անիղէալ չէի: Ունէի իմ իղէալը, իմ գուրգուրած, փայփայած նպատակս: Պատրաստուում էի յանուն այդ իղէալի: Երդում էի այդ իղէալով: Ես մոլեռանդ հաւատացող էի իղէալիս: Ի՞նչ էր այդ, այսպէս ասենք՝ անգողտրիկ իղէալը.—կուլ մեր ընտանիքի, հօրս և մի քանի պայմանների դէմ, որոնցից ինձ ֆլաստում, սաստիկ տուժած էի համարում: Ընկերներս ոգևորուած խօսում, ճառում և բարձրագոյ աղաղակում էին ժողովրդի, հասարակութեան, ազգի շահերի, հանրամարդկային գաղափարների, սիրոյ, ազատութեան, ճշմարտութեան, բարու, գեղեցկի մասին: Ես այդքան խոշոր նպատակներ չէի զրել ինձ համար: Լաւ գիտակցում էի, որ նմանօրինակ մեծ գործեր կատարելու համար անգոր եմ, անգամ ապիկար:

Ուսանողական խնջոյք է: Ամենքն էլ տաքացած գլուխներով, փրփրադէզ զինու բաժակների առջև, մաստակի պէս ծամծմում

¹⁾ Լումայ № 1

են խեղճ ու կրակ իղէալների նախշուն շարանները: Ես էլ եմ ոգևորուել, խօսում ու ճառում եմ: Պէտք է խոստովանել, բաւական գեղեցիկ խօսել գիտեմ, ճարտասանելու քիչ թէ շատ ձիրք ունիմ: Այդ իրիկուն միտքս երկրից երկինք էր թռչում: Պատկերաւոր դարձուածքներ, հիանալի համեմատութիւններ, բանաստեղծական այլաբանութիւններ: Ես խօսում եմ հարկաւ ամենքին հետաքրքրող հարցերի մասին, սակայն ինձ ոգևորողը և հոգեզմայլութեան մէջ ձգողը չէ մի ուրիշ բան չէ, բայց եթէ իմ տարօրինակ նպատակը, որի համար պատրաստում էի ինձ: Պօսում էի հայրենիքի մասին.— հայրենիք ասելով մեր ընտանիքն էի հասկանում, իմ հայրական տունը: Պօսում էի ազատութեան, անհատականութեան մասին.— դրանով իմ ստրուկ, հալումաշ եղած մօրս պատկերն ի նկատի ունէի, որին այդ վիճակից ազատելը սրբազան պարտքս էի համարում: Պօսում էի դարի, ժամանակի թուլութիւնների, բարքերի ապականութեան և անբարոյականութեան մասին.— այստեղ մտքիս առաջն էի բերում իմ անպատուած քոյրերս: Պօսում էի մեր աշակերտող, դպրոցական սերնդի ակեղցփեղ, անվայելուչ և անբարեկարգ վիճակի մասին.— իմ դիմացս կանգնած էի տեսնում իմ անբարոյական կրտսեր եղբօրս, նրա անամօթ, զարշ ու աղտեղի արկածներն ու արարքները: Պօսում էի ստրուկ, ճորտ ու չքաւոր մի դասակարգի մասին, որ մաշւում է, փչանում հոգեպէս ու ֆիզիքապէս հարուստների տան ապականուած մթնոլորտում, այդ խօսքերն ասելիս չէի մոռանում իմ հայրական տան սպասաւոր խեղճուկ, դեռահաս, մրայօն աղջկան, որին հայր ու որդի, տմարդի ու անխղճմտանք կերպով, շահագործել էին և շահագործում էին օգտուելով իրանց յարմարաւոր դիրքից: Պօսում էի մի կարգ մարդկանց մասին, որոնք դիմակ ծածկած մտնում են խաղաղ ընտանիքները, փոթորիկ բարձրացնում, մատաղ սերունդը հոգեպէս ու մտաւորապէս, չ'թագնենք՝ և ֆիզիքապէս փչացնելուց, այլանդակելուց յետոյ թողնում ու հեռանում.— ուրիշ բանի մասին չէր խօսքս՝ հայրական օջախում յուզումներ առաջացնող ուսուցչի մասին էի մտածում և խորհում, որը կրտսեր եղբօրս ատրճանակից խուսափելով՝ ապաստան էր գտել անյայտութեան գրկի մէջ իւր յաղթանակի պատմութիւնը բերնէ բերան տարածելու համար:

Եւ այսպէս շատ ու շատ բաների մասին...

IV

Այո, պատրաստում էի: Թուլութիւններս ամենից լաւ ես էի հասկանում: Հիանալի կերպով ինքս ինձ բնորոշել գիտէի: Մի

քանի խօսքերով՝ կարճ ու ճիշտ՝ Ներքին, խզճիս դատաստանի առաջ խոստովանում էի, որ կամազուրկ բնաւորութիւն ունիմ, անհետևողական և թոյլ եմ: Այո, այդ բոլորը շատ լաւ գիտակցում էի:

Կան որոշ դասի, հոգեկան յատուկ խմբութեան պատկանող մարդիկ, որոնք իրանց ներքին աշխարհում ներկայանում են իբրև ազնիւ, վսեմ և ասպետական յատկութիւններ ունեցող անհատներ: Սակայն միայն ներքին աշխարհում: Դրանք սեփական պակասութիւնները մերկացնել և մտրակել գիտեն: Անաղօտ կերպով գիտակցում են իրանց վատ ու աղտոտ արարքների գերագոյն զղուելիութիւնը: Թշուառ ու մոռտում են իրանց եւր: Գարշում են իրանցից: Կծու, դառն ու ծանր խօսքերով ներկում են իրանց գործերն ու արածները: Այս բոլորը միայն իրանց մենախօսութիւնների ընթացքում, ներքին աշխարհի մէջ թափանցուած, մոտորումների գրկում, մեն-մենակ, աշխարհի, մարդու-աշխից հեռու:

Ես այդպիսիներից մէկն էի: Մէկը, որ արդար զայրոյթով լցուել գիտէ և շատ բան պարզ ու պայծառ հասկանալ գիտէ: Գիրազանցօրէն ըմբռնում էի բնաւորութեանս թերի, պակասաւոր, կեղտոտ կողմերը ու աշխատում էի ամեն կերպ ազատել ինձ: Դիշեր ու ցերեկ հոգ էի տանում: Հոգսերիս մեծ մասն ուղղուած էր դէպի այդ խնդիրը: Կամազուրկ եմ,—գիտէի: Պէտք է փրկուել, աշխատում էի, ամեն միջոց ձեռք էի առնում: Ուզում էի ազատուել ծայրացեալ ապականութեան ու գարշութեան կենտրոնների կայացնող հայրենի ծանրաշունչ մթնոլորտի խեղդուկ հետքերից: Ջանք էի գործ դնում հոգիս մաքրելու անմաքրութիւններից, և ամեն կերպ ճգնում էի արեանս մէջ մտած հակումներն արմատախիլ անել, սրբուել, նորից մկրտուել: Այդ բոլոր ժամանակ միխթարում էի այն ողորմելի գիտակցութեամբ, որ ինքս անձամբ մեղաւոր չեմ, բոլորովին անպարտ եմ, որովհետեւ ծնուել եմ դժբախտ և հարկադրուած եմ քարշել այդ հանգամանքի ամբողջ ծանրութիւնն իմ թոյլ և նուաղկոտ ուսերիս վրայ: Այնուամենայնիւ, ուզում էի ուժեղանալ, թուլութիւններիս դէմ մղած մարտից յաղթանակով և պատուով դուրս գալ:

Հեշտ չէր:

Հայրս տուել էր ինձ աղտեղի տրամադրութիւններ, անասնական բնազդներ, անհուն կրքոտութիւն և դիւրազգայնութիւն: Մօրս տուածները նախանձելի բաներ չէին.— թուլութիւն, վախկոտութիւն, կամքից խեղճութիւն: Այս խառնուրդից գոյացել էր մի էակ, որ այնպիսի ընտանեկան դաստիարակութեան բովարանով էր անցել, որի սոսկ մտաբերութիւնը զարհուրանք է ազդում

վրաս: Տգէտ, սարսափելի տգէտ ծնողներ, Աշխարհից, կեանքից ու նրա պահանջներից և ճշ մի տեղեկութիւն չունին: Մէկն ապրում է իւր պիղծ զգացումների համար, միւսը՝ իւր բախտադուրկ վիճակը լալու և ողբալու: Անբովանդակ մի միջավայր, ուր խեղճուել, շնչասպառ լինել կարելի է: Մանուկ հասակում ծծել էի այդ միջավայրի անմաքուր օդը իմ դեռափթիթ, անկազմակերպ թոքերով և տոգորուել էի պատանեկան հասակին անվայել տալանդներով և տոգորուել էի պատանեկան հասակին անվայել տալանդներով: Ինձ չեն դաստիարակել, այլ խմորել են կրթի և վախի զգացումներով: Աչքս բացել եմ և տեսել կեղտ ու անբարոյ կիանք և սին վայելքներ:

Դպրոցը, որտեղ մի ամբողջ տասնեակ եմ ծախսել իմ կեանքի տարիների գումարից՝ կանոնաւոր կերպով ընտանեկան անմարդավայել դաստիարակութեան շարունակողը հանդիսացաւ: Դպրոց... Մի խումբ մարդիկ, որոնք գրեթէ ոչինչ հոգեկան կապ, առնչութիւն ու յարաբերութիւն չունին նրանց հետ, որոնց դաստիարակելու, կրթելու և մարդ դարձնելու են կոչուած: Զանգ տուեց—մտնում են: Զանգը կրկին հնչեց—դուրս են գալիս՝ հրահանգաւոր «այստեղից այնտեղը» մրմնջալով: Թուեր են դնում: Լաւ են—«փոխում են», անցնում յաջորդ դասարանը, իսկ եթէ վատ—«Մնում ես միկնոյն դասարանում»: Եւ այսպէս տարիներ շարունակ, միանման, ըստ երևոյթին զուարթ, ուրախ, բայց իրապէս հոգեմաշ սպանող տարիներ...

Անցաւ որոշ ժամանակ և նոր միայն գիտակցեցի, թէ ինչ մեծ կորուստ եմ ունեցել, նոր միայն զգացի, որ հոգեպէս և ֆիզիքապէս սպանուել էի, տանջուել ու մաշուել: Ուզում էի թօթափել անցեալի ծանր հետքերը, ձգտում էի ապրել մաքուր կեանքով, մտքերս կամենում էի մաքրել անմաքուր կապերից և կաշկանդումներից: Իզո՛ւր: Գալիս է մի օր տեսնում եմ ինձ անգործ՝ հզօրեղ թափ ստացած, սովորութիւն դարձած հակումների, կրքերի, կեղտոտ ցանկութիւնների դէմ: Այլևս հնար չկար ազատուելու, ես գերի էի, ստրուկ: ԶԷ որ ծառի արմատի վրայ փորուածքները մեծանում, աճում են ծառի հետ զուգընթաց:

Զէի դաստիարակուել, որովհետեւ չեմ ունեցել դաստիարակիչներ: Ես սոսկ կրթուել էի—ունեցել եմ կրթողներ: Մտքեր, թուեր ու անուններ,—անս բոլորը, դաստիարակներիս ուշադրութեան առարկան: Տալ հոգու կրթութիւն, զգացումների վեհութիւն, մարդ լինելու համար պատրաստել,—սրանք ուսուցիչներիս համար տակաւին վերացական հասկացողութիւններ էին, որի իրադրութեան համար մատ մատի չէին խփում:

Այս բոլորից պարզ է, որ ես մի զոհ եմ եղել, զոհ-ընտանե-

կան և դպրոցական դաստիարակութեան: Դպրոց և ընտանիք ձեռք ձեռքի տուած աճեցրել, զարգացրել և հիմնաւոր են դարձրել այն բոլոր սրտմաշուկ յատկութիւնները, որ ստացել էի հօրիցս և մօրիցս իբրև մի աւանդ յաջորդներին յանձնելու համար: Եւ կը յանձնեմ: Դպրոցը խօսք է տալիս, երաշխաւորում է:

Ես շուտ հասկացայ իմ փափուկ դրութիւնը: Որքան կարող էի աշխատեցի դուրս գալ անել վիճակից: Պիտի կռուէի արմատացած չարիքների դէմ: Գոն Գոն տարի շարունակ ես փայփայել էի զարհուրելի արատները: Կռիւ յայտարարեցի: Կամ պէտք է յաղթէի, ոչնչացնէի կաշկանդող, մինչև հոգուս խորքը ապականող դարշուրթիւնները, կամ պէտք է ընկնէի յաղթուած՝ վերստին գերի ախտերին:

V

Կամազուրկ էի:

Առաջին և ամենազլխաւոր հարուածը պէտք է հասցնէի հոգուս այդ պակասաւոր, թերի կողմին: Եւ ուղղեցի նրա դէմ ինչ որ կարող էի և ինչ գէնք, որ ձեռս ընկաւ: Ես շատ լաւ գիտէի, որ կռոււմ եմ մօրս դէմ, գիտէի, որ մօրս ախտն էր բուն դրել իմ մէջ և այդպէս տանջում էր, անխնայ կսկծեցնում ինձ. երբեմնապէս սրտիցս անէծքի և բասրանքի խօսքեր խլում, երբեմնապէս էլ ցաւակցութեան և ափսոսանքի: Դէս ընկայ, դէն ընկայ և վերջապէս նպատակ դրեցի նախապէս կամքի ոյժի տեսութիւնը քննել, ուսումնասիրել և ապա գործնականին անցնել:

Այդպէս էլ արիւ: Եռանդով լսում էի հոգեբանութեան դասախօսութիւններ և ոչ պակաս եռանդով սկսեցի Նիշէ ուսումնասիրել, կարծում էի, թէ մեծ փիլիսոփան ինձ կ'փրկէ կամքի թուլութիւնից: Յետոյ ձեռք զարկի մի շարք գրքերի ընթերցման: Կամքի, կամեցողութեան վերաբերեալ գրքեր էին: Մէկմէկու վրայ շարուած էին գրասեղանիս վրայ մօտաւորապէս մէկ ու կէս տասնակ գրքեր նման բովանդակութեամբ. «կամք», «կամքի ոյժ», «կամքի ոյժի գաղտնիքը», «կամքի կրթութիւնը», «չար կամքը» և մեր կամքը և յոյզերը...»

Խնչպիսի վառ զգացմունքով էի պարապում. գիշերը ցերեկ էի դարձնում, յոգնութեան և քաղցի չէի նայում: Գարապմունքներս մէջ խորասուզուած՝ ես համոզուած էի, որ դուրս կգամ տեսական վարժողութիւնից վերամկրտուած, նոր ոգի և ընթացք ստացած և որ գլխաւորն է կամքի ոյժ ձեռք բերած: Այդ ժամանակ ես համոզուած էի կեանքի մի պահանջի՝ ճշմարտութեան մէջ. այդ այն է, որ

ընկածը պէտք է աշխատէ բարձրանալ, ոյժերը հաւաքել և ճանբան շարունակել, եթէ ուզում է փրկուել, ապրել և յարատեւել Բայց դրա համար, համոզուած էի, նոյնքան ոյժ և դիմացկունութիւն է պահանջուում, որքան և անկման վտանգից խուսափելու աշխատանքը: Ես, պարզ է, ընկած էի բարոյապէս, ինձանից պահանջուում էր մաքրութիւն, իսկ այդ բոլորի համար ամենազլխաւոր պահանջը զօրեղ կամքի հարցն էր, որի բացակայութիւնը իմ մէջ սրտի կակիծով գիտակցում էի:

Թէև ընկերական շրջաններում արտաքուստ ամենաթունդ անաստուածեանների հետևող էի ցոյց տալիս ինձ, բայց ներքուստ հաւատացող էի և միշտ նեղ տեղ ընկած ժամանակը բընադդաբար աղօթք էի մրմնջում: Մօրս ազդեցութիւնը ապարդիւն չէր կորել: Առանց այդպիսի ազդեցութեան էլ՝ ես ժառանգել էի մօրիցս բարեպաշտ, հաւատացող հոգի: Մի բացատրութիւն միայն կարողանում էի տալ. վախկոտ մարդիկ երկիւղած են լինում:

Այս շրջանում իմ անձի մի այլ նշանակելի յատկութիւնն էլ այն էր, որ ես շատ էի սիրում երազել: Ամբողջ ժամերով կընստէի և կերազէի: Այդպիսի երազային վիճակի մէջ ընկնելով գրեթէ չէի նկատում: Թէ ինչ է կատարում շուրջս: Կատարեալ խանդավառութեան մէջ ընկած դերվիշի էի նմանում: Մտքով վերանում էի մի այլ աշխարհ, մի վայր, ուր ինձ երևակայում էի իբրև մի ամենակարող էակ, օժտուած ամենատեսակ վեհ, վսեմ ու սքանչելի յատկութիւններով: Սիրում էի ցնորելը, երազելը, ինչպէս իսկական արբեցողը՝ խմիչքները: Ես համարում էի երազելու ընդունակութիւնս իմ միակ հարստութիւնս: Եթէ խլէին, կորզէին ինձանից ցնորելու սովորութիւնը, կզրկուէի իմ ամենագրաւիչ յատկութիւնների, հոգուս հակումների ամենազլխաւորից: Աղքատից խել քսակը, սարսափելի քաղցածից՝ հացի պատառիկը, իսկ ինձանից՝ երազելու հակումս,—նոյն բաներն են: Այդ գոյտրիկ երազների ժամանակ յայտնագործեցի հրաշքի գաղափարը, որ պիտի պսակէր իմ բոլոր յոյսերս: Հրաշքը ամեն ինչ էր ինձ համար: Նա ամեն բան կարող էր անել: Նա մի աստուածային ոյժ էր:

Այո, ես հաւատում էի, որ հրաշքը պիտի ինձ կամքի ոյժ տայ: Հաւատում էի, որ յանկարծապէս կարող է հրաշքը տեղի ունենալ: Ի՞նչ պիտի բերէր մի այդպիսի հրաշք: Ամենից առաջ ես բնախօսապէս կ'փոխուէի: Յետոյ—Յետոյ կամքի ոյժ կ'ստանայի, որով կ'սանձուէր իմ պախարակելի վախկոտութիւնը, ախտաւոր հակումները: Եւ կ'լինէի վերածնուած մարդ: Մարդ՝ ըստի իսկական

մաքով, մաքուր զգացումներով, ազնիւ կրքերով և վսեմ ցանկութիւններով տոգորուած:

Մթթէ ևս չունէի ցանկութիւններ: Ունէի: Կամազուրկ մարդու ցանկութիւններ: Վսեմ ցանկութիւններ ասելով, ես բոլորովին ուրիշ բան էի հասկանում: Ասում էի, վսեմ ցանկութիւնները կամքի ոյժ ունեցող մարդիկ կարող են ունենալ: Կամազուրկ մարդու ցանկութիւնները՝ ինչպէս կուգես անուանիր, սակայն «վսեմ» մակդիրով չ'պսակես այն: Ես պարզօրէն գիտէի, որ վսեմ ցանկութիւններ չ'ունիմ, գիտէի, որ այդպիսի ցանկութիւններ միայն այն ժամանակ կարող եմ ունենալ, երբ հրաշքը, երջանիկ պատահականութիւնը տեղի կ'ունենայ:

Հրաշքի էի սպասում և մի այլ կերպ: «Մի զօրեղ հիւանդութիւն փրկարար է»։ այս խօսքերն ասող հանճարը ներշնչել էր ինձ: Կարծում էի, որ ինքս էլ նրա պէս կ'վերածնունեմ՝ նոր ոգով, նոր կեանքով: Մի այդպիսի «հիւանդութեան» էի սպասում, որ պիտի բերէր ինձ համար հրաշալի առողջութիւն—կամքի ոյժ: Եւ օր, և՛ գիշեր սպասում էի, ակնկալում էի, թէ ահա կ'գայ փրկութիւնը, ցանկալի, առողջացնող հիւանդութիւնը:

Սպասում էի և պարապում: Դա ծրագրիս տեսական մասն էր: Ես կատարում էի այն, ամենայն բարեխղճութեամբ, առանց մի նշանախեց անգամ անտեսելու: Անցաւ բաւական ժամանակ: Վարժութիւնս վերջացաւ: Այժմ պէտք է սկսէի գործնականը: Ուրիշ խօսքով ասեմ՝ տեսականապէս սովորածս, ստացածս և իւրացրածս պիտի աշխատէի իրականութեան մէջ, վերացական աշխարհից հեռու իրագործել:

Ափսոս: Բոլոր ջանքերս զուր էին անցել: Թափած արիւնքրտինքս, գիշերային աշխատանքներս գրեթէ ոչ մի արդիւնք ցոյց չ'տուին: Տարաբախտաբար ինձ համար տակաւին կեանք ասուած բանը մութ էր մնացել: Ես չէի կարողանում լիովին ըմբռնել նրան, ինչպէս այն մարդը, որ քանքարաշատնկարչի հրաշագեղ նրկարի մէջ միայն տեսնում է գոյների պէսպէս շերտեր, քաթան, ձև, նիւթ, իսկ ոգին, իմաստը, գեղեցկութիւնը և բովանդակութիւնը չի կարողանում ըմբռնել: Այն ինչ մի ուրիշը գծերի, գոյների և որոշ զարդարուն շերտերի մէջ մի ներքին ներդաշնակութիւն է տեսնում և աշխատում է պարզել այն յարաբերութիւնը, որ արտայայտել է նկարիչը գծերի և գոյների խաղերով: Կեանքը չ'հասկանալով հանդերձ՝ ես չէի կարողացել իմ ներքին աշխարհն ևս պատրաստել այդ անհասկանալի կեանքի մէջ մաքառելու համար, և նոյն կամքի տէրն էի մնացել, ինչպիսի կամք որ ունէի իմ պարապմունքներից, տեսական վարժութիւնից առաջ: Եւ ոչ

մի քայլ առաջ, Հրաշքը տեղի չէր ունեցել, Բուժիչ Հիւանդութիւնը՝ վրայ չէր հասել, Ո՛չ մեծն Նիշէն և ոչ էլ կամքի թէօրիան ինձ չ'փրկեցին:

Հայրենիքից դուրս, ընտանեկան յարկից հեռու մի շրջանի մէջ էի ապրում, որ ունէր իւր չարն ու բարին, օրուայ կրքերու շահեր, յուզումներ ու բռնկումներ, լաց ու ծիծաղ: Ես շատ բան էի տեսնում այդտեղ, և արդարութիւն, և՛ անարդարութիւն: Քաջալերելու և մտրակելու կողմեր, գուրգուրելի և պախարակելի բաղմամբիւ գործեր, Ե՛ս, ապագայ ընտանեկան գործիչս, ինչպէս կոչում էի ինձ՝ իմ մենախօսութիւնների մէջ, պէտք է այդտեղ ցոյց տայի իմ ինչ լինելս:

Եւ ցոյց էի տալիս:

Քիչ թէ շատ հասկացող, մարդ ճանաչելու հոտառութիւն ունեցող մէկը կամ հետս մի քանի խօսք փոխանակելիս, կամ դէպի ուրիշները ցոյց տուած իմ վերաբերմունքը դիտելիս իսկոյն կը հասկանար, թէ ինչ բան էի ես, ապագայ գործիչս:—Այնտեղ, երբ հարկաւոր էր զայրանալ, գրգռուել, արդար զայրոյթով և ազնիւ կրքերով վառուել՝ գերազանցօրէն լուում էի, ներքուստ տապակուում, բայց ոչ մի ծպտուն չէի հանում, և եթէ այդպիսի կամ դրա նման մի բան էլ բերանիցս դուրս էր թռչում, դա այնքան խղճալի, կանացիական և ողորմելի էր լինում, որ աւելի ծիծաղ էր շարժում, քան ազդեցութիւն թողնում: Ինչո՞ւ այդպէս:—Որովհետեւ առաջս կանգնած էի տեսնում մէկը, որից ես ակնածում էի, որ հասարակների թուին չէր պատկանում, այլ հրամայող էր և ազդեցիկ: Իսկ այնտեղ, ուր հարկաւոր էր ցոյց տալ հոգու վեհութիւն, գութ և բարեսրտութիւն, ես անտեղի կերպով զայրանում էի, կիրքս և անազնիւ բարկութիւնս հզօրապէս արտաւիժում, ոտնակոխ անելով վայելչութեան և փափկանկատութեան սահմանները: Ինչո՞ւ:—Ասել չի ուզիլ, որովհետեւ առաջս ցցուած էր մի խեղճ ու կրակ հասարակ մարդ, որի հետ կարելի է վարուել, ինչպէս քմահաճոյքը և փաշայական քմապաշտութիւնն է թելադրում: Այդպիսի դէպքերում, ի հարկէ, ես ունէի կամքի ոյժ, որ անհետ չքանում էր միայն հզօրների առաջ: Ամենից շատ կատաղում էի այնպատճառով, որ փոքրիկ հզօրներին արհամարհելու ընդունաթիւնից գուրկ եմ: Վերջ ի վերջոյ համոզուեցի, որ արհամարհելու ամար էլ հոգեկան ոյժ պէտք է ունենալ: Քանի՞ քանի՞ անգամ փորձել եմ ինձ համար ատիլի մարդկանց արհամարհել կամ առհասարակ խիստ սառն, սեփական գերազոյն արժանապատուութեամբ վերաբերուել, բնաւ և երբէք չի յաջողուել:

Այդ բոլորի դեղ ու դարմանը՝ կամքի ոյժը՝ չ'ստացայ:

Վերստին դիմեցի ամենազօր հրաշքին. այս անգամ ուզում էի միւս պակասաւոր կողմերից ազատ մնալ. Յոյս ունէի, որ հրաշքն ինձ այս անգամ օգնութեան կ'հասնի և ինձ կ'փրկէ շուտափոյթ: Յիշեալ հրաշքի ոյժի օգնութեան էի դիմում, իմիջի այլոց, նաև այն դէպքերում, երբ իմ մէջ փառասիրական մտորումներ էին ծնւում: Բաւական մեծ զօրութիւն էր դարձել ինձ համար փառքի տենչը, որ սրտիս մէջ վառւում և փայլիւում էր, սակայն իսկոյն և եթ հանգչում, երբ թոյլ կամքիս յարուցած խոչնդոտների էի հանդիպում, ուստի և ես ողորմելի և յուսահատ վիճակի մէջ էի ընկնում: Այո, թոյլ ու անկարող կամքիս պատճառով՝ ես շատ զբրկանքներ էին կրում:

ԱՐՄԵՆ

(Կը շարունակուի)

